

Thorsen har vist tænkt på »Rorate«, Indgangsbøn (fra Jesaias XLV, 8) til Ritualet for en Messe til Opnåelse af Guds Velsignelse til et hvilket som helst moralsk-tilladeligt Formål; det *kan* bruges hele Året, men anvendes hyppigst på Lørdagene i Advent til Ære for Guds Moder, Vor Frue.*) —

Nutidens danske Katolikker fejrer Mariae Bebudelse på Folkekirkens »Store Bededag«; Gangdagene fejres — endnu — uden Procession.

Georg M. Vøhtz.

EN OVERSIGT OVER DE TOPOGRAFISKE KORT- OG BILLEDSAMLINGER.

Af OTTO SMITH.

I al topografisk forskning er kortplaner, grundplaner af bebyggelser, prospekter af byer eller enkelte huse så at sige livsnerven. Hvor gennemført en topografisk studie end er, hvor nær forskeren end synes at være nået til det rigtige resultat, mangler der dog noget, såfremt han ikke har kunnet støtte sig til et billedligt materiale. Hvor udførlige hans trykte eller skrevne kilder end har været, har han dog famlet rundt i blinde, hvis ikke et prospekt eller en grundplan er blevet levnet ham af det terrain eller den bygning, han har arbejdet med. Omvendt vil et rigt billedligt materiale i mange tilfælde kunne overflødiggøre andre kilder eller i hvert fald erstatte manglende kilder.

Det siger sig selv, at et så vigtigt materiale i den topografiske forskning er stærkt efterspurgt, men enhver, der blot har syslet den mindste smule med den slags studier har også erfaret, hvor vanskeligt det er at opspore og få samling på dette billedlige materiale.

Grunden hertil er først og fremmest den, at det er spredt over så mange forskellige institutioner, der hver for sig opfatter det på sin måde og ordner det efter sit princip — hvis det i det

*) Evangelie-teksterne begynder altid »Paa hin Tid« (In illo tempore).

hele taget er ordnet. Var det endda samlet ved de tre-fire hovedinstitutioner, der nævnes først i nedenstående oversigt, var fremdragningen af materialet dog temmelig let; men forskeren må undertiden søge på de mest forbløffende steder eller må lide den tort, at han, efter at have sluttet sine studier og udgivet dem, gøres opmærksom på materiale, hvis tilværelse en fremmed tilfældigvis har opdaget. Selv om efterforskningen i sig rummer en egen charme, så at ethvert nyt fund giver en særlig tilfredsstillelse, er selv den kyndige forsker, der tror sig helt vel orienteret i alle arkiver, ofte udsat for ubehagelige overraskelser.

Begynderen, eller den, der kun kan ofre få dage på et studieophold i arkiverne, er ofte ret ilde stedt. Hvor elskværdigt end arkivernes embedsmænd stiller sig over for ham og søger at hjælpe ham til rette, vil det dog tage tid og koste umage, inden de finder hinanden helt. Selv om nedenstående arbejde på grund af de vanskeligheder, der i det hele taget klæber sig ved sagen, absolut ikke gør krav på at være udtømmende, kan det forhåbentlig bidrage til at lette begge parter opgaven, derved at den søgende på forhånd er nogenlunde orienteret.

Endogså et virkelig godt og dækkende navn til samlingerne af det nævnte materiale mangler. Indholdet dannes af trykte og utrykte kort, skitser til kort, krokier, grundplaner af bygninger udført med forskelligt formål, nivellementer, arkitektoniske udkast og planer, arkitektoniske opmålinger af ældre bygninger, matrikelkort, søkort — en broget mangfoldighed, hvor der dog inden for de enkelte grupper kan findes de søgte oplysninger, hvor forskellige end de formål har været, der har skabt dem.

Måske er nationalmuseet både i sin systematik og i sit navn på arkivet kommet længst frem. Navnet: *historisk-topografisk arkiv* dækker virkelig helt godt de ulige bestanddele. Militæretaten klarer sig med betegnelsen *tegnearkiver*, men giver derved op over for det rent billedmæssige, som dog også kun forefindes i ringe grad i disse. Rigsarkivet har en kortsamling, hvis indhold dog ikke med rette dækkes af betegnelsen: kort, og desuden findes der et henvisningskartotek til »tegninger til byg-

ninger, kunstværker, uniformer m. m.«, som findes spredt i arkivalierne. Det kgl. bibliotek har en »kort- og billedsamling« o. s. v.

Er navnene således forskellige, er ordningen af samlingerne det i endnu højere grad.

Den tanke melder sig straks: er det da ikke muligt at få alle disse spredte samlinger forenet i eet stort arkiv, hvor det vil være let at finde det, som man har brug for?

Svaret må blive absolut benægtende, thi hver af de større institutioner har sine interesser i samlingerne. Det vilde f. eks. være absolut umuligt for rigsarkivet at aflevere noget af det materiale, der er endt her, fordi det knytter sig nøje til de arkivalier, som rummes i dets forskellige fonds. Noget andet er, at der nogle steder kunde foretages forenklinger og sammendragninger af mindre arkiver.

Der var naturligvis den udvej, at en del af arbejdet med at søge det ønskede stof frem, kunde lettes gennem en karta-teksmæssig hovedregistratur. En sådan vilde naturligvis også være til stor nytte for andre end netop topografiske og arkæologiske forskere.

For et sådant kartotek måtte det topografiske ordningsprincip, som det anvendes på nationalmuseet, blive det eneste naturlige. Opgaven er meget stor, men ikke uløselig, når man holder sig f. eks. til de kort og grundplaner, som allerede er registreret ved de forskellige institutioner. (I denne forbindelse henvises til den senere omtalte umulighed af at registrere alle i rigsarkivets forskellige fonds gemte kort og planer). Det kan på forhånd synes, som om kartoteket vilde blive så stort, at det var ubrugeligt, men fra denne fare frelses det netop gennem den fortrinlige topografiske ordning, som nationalmuseet anvender.

Kort- og billedsamlingerne forøges naturligvis både ved almindelig tilgang og ved nye fund; men såfremt hvert arkiv årsvis indsendte sin forøgelse, direkte nedskrevet på de anvendte kartotekssedler, vilde arbejdet med at sætte disse på plads kun være minimalt.

Et arbejde i denne retning er for Københavns vedkommende

begyndt af kommunen på foranledning af dr. phil. Vilh. Lorenzen, byplansagens utrættelige forkæmper.

Så snart et kort er fundet, indføres det på et blad med følgende faste rubrikker: 1) udførelsesmåde, 2) samlingen, hvor det findes, 3) specielle bemærkninger (original eller kopi, virkelighed eller projekt etc.), 4) tilblivelsestid, 5) målestoksforhold, 6) forfatter, 7) tekstpåskrift, 8) historiske oplysninger om kortets tilblivelse, 9) beslægtede kortarbejder, 10) eventuelt.

Om værdien af et sådant arbejde kan der ikke disputeres. Måtte det blot blive efterfulgt af andre lignende, så at de alle til slut kunde gå op i en højere enhed, et hovedkartotek!

Der skal i det følgende gøres rede for, hvad der i de enkelte institutioner findes af det omtalte stof. Det er naturligvis kun en orientering i store træk samtidig med, at ordningsprincipperne klarlægges og lidt praktiske oplysninger om benyttelsen gives.

NATIONALMUSEET.

Ved museets 2. afdeling opbevares *det antikvarisk-topografiske arkiv*. Da oprettelsen af den kongelige kommission for oldsagers opbevaring besluttedes den 22. maj 1807, fastsattes det i instruktionen, at landets præster skulde sende indberetninger om, hvad der i sognene fandtes af interesse for kommissionen. Samme steds bestemtes det, at kommissionen skulde modtage såvel oldsager som *tegninger af samme*. Arkivet oprettedes officielt 1845—46.

Navnet »antiquarisk-topografisk Archiv« stammer fra dets ældste tid, og det kom altså til at indeholde såvel de omtalte indberetninger som de tegninger, der straks indkom. Hertil føjedes gennem årene alle senere indberetninger (også fra museets embedsmænd), meddelelser, fundbeskrivelser m. m. fra både lægfolk og lærde.

Ordningen af det indkomne blev strengt topografisk efter den gamle gejstlige herredsinddeling og ikke efter de skiftende jurisdiktioner, og den er blevet bibeholdt den dag i dag. At den er blevet grundlag for Trap: Danmark, har endvidere gjort, at

alle, der blot har beskæftiget sig det mindste med landets topografi, har uhyre let ved at orientere sig deri, ikke mindst da »Trap«s register straks leder ind på lokaliteten med angivelse af sogn, herred og amt.

Billedstoffet voksede hurtigt og skiltes derfor ud i et særligt arkiv. Ved køb, gaver og embedsmændenes undersøgelser voksede det, indtil det ved fotograferingens fremkomst fik en yderligere rivende udvikling. Museets egen negativsamling, der rummer c. 25,000 fotografiske negativer, er ordnet efter samme princip som selve arkivet.

Selvfølgelig er det ikke muligt at finde alt sammenhørende på samme plads. De »store blade« må nødvendigvis holdes for sig; men i de praktiske kapsler vil man hurtigt finde sig til rette, selv om der også her finder en adskillelse sted mellem *store blade*, *mindre blade* og *fotografier*, hvoraf de sidste altid ligger øverst i kapslerne.

Så længe pladsen endnu er så indskrænket, er det nødvendigt at holde en række særlige samlinger for sig. Det gælder navnlig de store samlinger, der er modtaget fra arkitekterne Storck, Holm, F. Uldall, Koch m. fl.

Ved topografiske studier er det naturligvis af overordentlig værdi, at man, som her, parallelt løbende med den billedmæssige samling finder en tilsvarende skriftlig. Dertil kommer, at nationalmuseets bibliotek er et specialbibliotek for topografisk litteratur. Over museets håndskriftsamling har magister V. Hermansen allerede tidligere i dette tidsskrift givet en oversigt. Det må dog bemærkes, at der foruden dette bearbejdede materiale findes en del privatsamlinger af studiemateriale, som er af overordentlig stor værdi, nemlig Søren Abildgårds, N. L. Høyens, Worsåes, J. Kornerups, Henry Petersens m. fl., hvortil der på museet er udarbejdet foreløbige stedregistre.

RIGSARKIVET.

På rigsarkivet samler interessen sig i første plan om den *kortsamling*, som væsentligst er dannet gennem afleveringer fra forskellige institutioner.

For den, der er godt inde i nationalmuseets topografiske inddeling, ligger vanskeligheden i at finde sig til rette her, navnlig i forståelsen af det helt igennem *arkivmæssige princip*, der ligger til grund for ordningen, idet hjemhørighedsprincippet (proveniensprincippet) er gennemført her som for arkivets øvrige bestand. Det vil med andre ord sige, at kortene findes i de grupper, hvori de er blevet afleveret fra regeringskontorer og institutioner. Kortene har for største partens vedkommende oprindeligt hørt hjemme i forskellige sager som bilag til disse, men er på grund af deres størrelse eller af andre grunde blevet udtaget deraf. Desværre bærer de ikke alle påtegning om, hvorfra de stammer.

Fordelen ved denne ordning er i første plan den, at kortene gennem deres tilstedeværelse i denne eller hin aflevering dokumenterer, at man i det og det arkiv kan søge de akter, der har berøring med de foranstaltninger, som kortene oplyser.

Der findes over kortsamlingen en seddelregistrant, der i øjeblikket rummes i seks kapsler; men det må understreges, at den inddeling, som gengives i det følgende, kun er øjeblikkelig, og at udvidelser af en af grupperne kan medføre forskydninger i kapslernes indhold. Forrest i kapsel I ligger en oversigt over de enkelte kapslers indhold, og desuden findes der over indholdet af kapslerne I—IV *en alfabetisk fortegnelse* til de deri værende sedler. Da denne sidste står til de besøgendes rådighed, er der for disse afsnits vedkommende en god og let adgang til at rekvirere ganske bestemte enkelte stykker.

I det følgende gives en oversigt over samlingen, hvortil skal knyttes nogle bemærkninger om de enkelte afsnits hovedindhold. Det skal understreges, at kortmaterialet er særlig rigt for Sønderjyllands og Holstens vedkommende. Alle kortene er delt i to rækker: 1) trykte og 2) utrykte.

Kapslerne I—II indeholder afleveringerne fra *rentekammeret*, I utrykte kort over dele af Sønderjylland samt danske skovkort, ordnet amtsvis, II utrykte kort over danske åer, fjorde og moser, over landskabet mellem Nørre- og Sønderjylland, nogle udstykningskort samt kort over Island, Grønland og Guinea-

kysten og endelig nogle søkort. Derefter følger rækken af trykte kort over Danmark og dets besiddelser samt kort over øerne ved Sønderjyllands kyst. Sidst findes kort over Norge, Holsten, Lauenborg, Bremen, Oldenborg m. m., delt i trykte og utrykte kort.

Kapsel III indledes med forskellige kort over europæiske lande og over en række udenlandske byer. Desuden slagmarker og fæstninger og endelig en række kort over vore kolonier.

Fra *generaltoldkammeret* og fra *havnekommissionerne* afleveredes 1822—23 kort over danske købstæder og havneanlæg m. m., ordnet alfabetisk efter byerne.

Fra *rentekammerets tyske kontor* er afleveret kort over de kongelige skove i Sønderjylland, og denne aflevering fortsættes i

Kapsel IV med holstenske skovkort, der ligesom de sønderjyske er amtsvis ordnet. Desuden findes kort over enkelte byer og deres omegn.

Kolonialkontoret har afleveret kort over vore kolonier.

Skovreguleringens aflevering er ordnet efter distrikterne.

Et afsnit »diverse« omfatter påny kort fra hertugdømmerne samt en række grænsekort og nogle bornholmske matrikelkort.

Toldekspeditionskontorets aflevering er alle trykte.

Atter en samling varia: Bygninger, haver, skibskonstruktioner m. m. m. Der findes heri bl. a. en del københavnske bygninger såvel i opstalt som i grundplan, en del projekter m. m.

Postvæsenets aflevering indeholder bl. a. så tilsyneladende forbløffende ting som projekter til Frederikskirken (Marmorkirken) og tegninger af sarkofager i Roskilde domkirke, men her viser proveniensprincippet netop sin store fordel, idet forskeren heraf belæres om, at postvæsenet har haft andel i sådanne foretagender, og at man altså i dette »væsens« arkiver vil kunne finde de nødvendige oplysninger.

Et nyt afsnit diverse (nr. 344—51) rummer bl. a. Jardins tegninger 1765 til riddersalen på Christiansborg.

Prøveudskiftningskort i 1780—87 indeholder seks kort fra forskellige sogne på øerne.

Finansministeriets aflevering er ret naturligt særlig broget,

idet disse kort har været bilag til finansielle oversigter og beregninger. Der findes her kort over Københavns toldbod, udparcelleringen af Gammelholm, kort over forskellige danske banelinier og over de københavnske banegårde, nogle skibsbroer o. l.

Krigsministeriets aflevering er naturligvis præget af fæstningsanlæg, dog mest fra Norge og hertugdømmerne, men der findes også heri enkelte kort over forskellige danske herregårde*).

Indholdet af kapslerne V og VI er ganske vist betegnet som værende afleveret fra det kongelige bibliotek, men stammer i virkeligheden fra *ministeriet for offentlige arbejder* og er altså en fortsættelse af rentekammerets tidligere afleveringer. Efter en fejlagtig aflevering til det kongelige bibliotek er de nu havnet på det rigtige sted. Afsnittet omfatter en række nyere planer over danske havne, brobygninger og baneanlæg.

Marinens aflevering af kort er ikke indgået i den omtalte seddelregistrant og altså heller ikke i den alfabetiske. Derimod findes der over den tre folio-registranter.

Alt det omtalte kortmateriel er altså led i bestemte samlinger. Men yderligere findes der naturligvis i en mængde akter i alle arkivets fonds en række kort, og man er derfor *nødt til at søge blandt selve akterne for at finde disse*.

Det kunde måske synes at være naturligt, om man søgte at skabe et kartotek med henvisninger til disse sidste planer, men det vilde simpelt hen være uoverkommeligt. End ikke hvad der findes ved en tilfældig gennemgang bliver udskrevet på henvisningssedler, såfremt de fundne kort og tegninger befinder sig i arkivalier, hvor de ifølge hele sagens natur *bør* være.

Træffes derimod kort og planer på steder, hvor man ikke kan tænke sig at søge dem, skrives der en seddel med henvisning til deres plads, og disse sedler indgår i et kartotek, der foreløbig rummes i en kapsel, der benævnes: *Tegninger* til bygninger, kunstværker, uniformer m. m., en overordentlig nyttig foranstaltning, hvis værdi er i stadig stigning.

*) Som supplerende registrant til denne aflevering kan henvises til Folio Registrant Nr. 92.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK.

Ordningen af bibliotekets *kort- og billedsamling* er en rent mekanisk ordning, der er let at følge for ekspeditionen, mindre for låneren. I sit indhold nærmer den sig mere nationalmuseets samling, idet dens egentlige *billedmateriale* er meget omfattende.

Hele samlingen deles i 6 afsnit: 1) kort, 2) topografiske billeder, 3) historiske billeder (begivenheder), 4) portrætter, 5) kunstblade (hvori *ikke* indgår topografiske billeder eller historiske portrætter, disse findes i 2) og 4), 6) miscelanea (der væsentligst indeholder plakat- og reklametryk o. l.).

Det er her navnlig de tre første afsnit, der interesserer topografen.

Første Afsnit, *kort*, er ordnet efter det princip, at man *fra større områder stadig går til de mindre* inden for disse, altså: a) verdenskort, b) verdensdelene, og blandt disse f. eks. c) Europa, og her inden for atter d) Danmark og atter e) landsdelene. Inden for disse kan atter findes f) større områder (stifterne, amterne, herrederne) eller g) andre ubenævnte områder (dele af disse administrativt inddelte områder) eller h) benævnte (Vestjylland, sydøstlige Sjælland). Derefter kommer de mindre lokaliteter som byer, sogne o. l. og inden for disse atter mindre afsnit.

De *topografiske billeder* er i alt væsentligt ordnet efter samme princip.

Over begge disse afsnit findes et alfabetisk ordnet kartotek.

De *historiske billeder* indeholder også kort, der viser historiske begivenheder, f. eks. slagplaner og kampopstillinger indlagt på kort. Iøvrigt er de delt i udenlandske og fædrelands-historiske billeder, der hver for sig er ordnet kronologisk.

I denne institutions samlinger er det ikke let for den søgende selv at finde sig til rette og direkte udpege sig, hvad han ønsker. I modsætning til de to foregående er det ham her næsten umuligt at skaffe sig en pålidelig forhåndsviden om, hvad samlingerne rummer af interesse for ham.

Han kan enten gennem læsesalen forlange at se kort over det begrænsede område, han udforsker, eller over de større om-

råder, hvori de indgår, eller han kan til brug på læsesalen låne de omtalte kartoteker.

Men han bør helst gennem tilsynet i katalogværelset anmode om at blive ført *ned i selve samlingerne*, hvor han efter fremsat ønske kan gennemblade de enkelte mapper og kan blive vist til rette i, hvor han bør søge. En sådan adgang til samlingerne kan som regel opnås daglig mellem kl. 10—2 (den almindelige ekspeditionstid for biblioteket).

DE MILITÆRE ARKIVER.

I de militære tegnearkiver vil den topografiske forsker finde et vigtigt og omfattende bidrag ikke mindst til de købstæders topografi, hvortil der har været knyttet fæstningsanlæg — navnlig i 1700'erne. Overhovedet har officererne i tidligere tider været dygtige tegnere og har været beskæftiget på mange steder og inden for mange områder.

En meget stor del af officerernes opmålinger og bygningsudkast samledes oprindeligt i krigskancelliets kortsamling, og der findes endnu i hærens arkiv en registrant over denne samling fra c. 1740. Det lader sig nu ikke afgøre, om disse kort er blevet udtaget af de akter i krigskancelliet, hvori de ved deres størrelse fyldte for meget, men det er ret troligt, at samlingen er fremkommet på denne måde. Men desuden indeholdt den forskellige samlinger af halv privat karakter, f. eks. en ret omfattende, som var samlet af generaløjtnant H. H. Scheel, og som for største delen bestod af hans egne arbejder. Senere forøgedes den med en række arbejder af hans søn G. L. Scheel, der også var officer.

Var nu blot hele den store kortsamling forblevet i krigskancelliet, var den havnet i rigsarkivet sammen med krigsministeriets øvrige aflevering, men af en eller anden endnu uopklaret grund opløste man i 1868 hele samlingen og splittede den for alle vinde ved at aflevere til en række forskellige regeringskontorer. Nedskriveren af dette har i Historiske meddelelser om København (»Frederiksberg have og Ny hollænderby«) givet et eksempel på, hvor adsplittet kortene herfra er blevet, skønt de be-

handlede den samme lokalitet, medens en række andre, der vides at have været knyttet nøje til de fremdragne, øjensynlig er helt forsvundet.

I hærens arkiv findes nu ingen kortsamling. Derimod findes i et par andre militære institutioner et par gode tegnearkiver, hvoraf det først omtalte hidtil har været ganske ubenyttet, fordi dets eksistens kun har været yderst lidt kendt.

ARTILLERIETS TEGNEARKIV.

Ifølge hele sin karakter burde dette arkiv kun indeholde planer og tegninger til skyts, affutager, vogne o. l. Sådanne planer udgør også hovedparten af arkivet; men igennem tiden har det fået tilgang af en del kort og planer, som på en eller anden måde har haft lidt forbindelse med artilleriets overledelse, såsom artilleriets kasernebygninger, skydepladser, artillerikadettens opmålinger og krokier m. m., men også en del andet, hvis tilstedeværelse her er ganske uforståelig.

Da artilleriets tekniske tjeneste i dette århundrede udskiltes som en særlig institution: Hærens tekniske korps, overgik vel tegnearkivet til dette, men henlagdes under bestyreren for den historiske våbensamling. Ved denne museumsinstitution hører også hovedmassen hjemme; men den del, som særlig skal omtales her, bør ved lejlighed slås sammen med ingeniørkorpsets senere omtalte tegnearkiv, hvilken institution man så end vil udpege til at administrere det sammensluttede arkiv.

Den historiske våbensamling er knyttet til Christian IV's tøjhus, og i administrationsbygningen ved dette (indgang fra Kristiansgade) må man altså foreløbig søge artilleriets tegnearkiv.

Den del, som vil interessere topografen, er delt i 1) bygningsplaner, 2) inden- og udenlandsk fortifikation og 3) egentlige kortplaner (grundplaner). Der findes et seddelkartotek, topografisk ordnet, over dette særlige afsnit.

Af særlig værdi skal — udover hvad der almindeligvis kan findes af interesse under fæstningsanlægene — fremhæves en række planer og prospekter over norske og sydsvenske (tidligere

danske) fæstninger fra 1600'ernes anden halvdel. Desuden findes der en specialsamling: den Weckerske samling 1772—90. Den omfatter en række sirlige grundplaner af danske købstæder. Selv om mange er kopier af kortene i Resens atlas o. a. gives der ved tal med tilhørende forklaringer en række gode oplysninger om enkelte bygninger, gadenavne m. m., som er af stor værdi.

Men også de enkelte topografiske afdelinger kan byde på overraskelser.

INGENIØRKORPSETS TEGNEARKIV.

Det er en selvfølge, at den institution inden for hæren, hvorunder alle de militære bygninger og tidligere også fæstningsanlægene sorterede, igennem årene har skabt sig et omfattende arkiv, der indeholder et betydeligt kortmateriel samt bygningsplaner over en mængde militære etableringer.

Denne samling er navnlig omfattende for hovedstadens vedkommende. Blandt kortene er der ikke få af overordentlig stor værdi, og blandt de mange bygninger, der tidligere hørte ind under »fortifikationen«, som korpset tidligere benævnedes, kan f. eks. nævnes de mange nu forsvundne vagtbygninger, krudttårnene, møllerne på voldene, de tre porte m. m. m.

Der findes en topografisk ordnet håndskrevet folioregistrant, der gennem sin indholdsfortegnelse er meget let at betjene.

Samlingen er tilgængelig daglig mellem kl. 10—3 i ingeniørkorpsets bygning ved Frederiksholms kanal lige over for det gamle kongens bryghus.

GENERALSTABENS GEODÆTISKE AFDELING.

Denne institutions vigtigste afsnit må vel nok siges at være originalbladene til videnskabernes selskabs kort. Der findes desuden en stor gruppe krokier fra 1800'ernes begyndelse, som rummer fortrinlige detailoplysninger om de egne, hvor øvelserne har været holdt. De er desværre ikke ordnet efter noget princip, men findes i nogle store mapper.

SØKORTARKIVETS ANTIKKE KORTSAMLING.

I søkortarkivet lige ved indgangen fra Grønningen til frihavnen findes ligeledes et fortrinligt topografisk materiale, selv

om det kun kan give oplysning om det, der hører Danmarks kyster til.

Der findes over samlingen et i 1895 trykt katalog, hvis indledning giver en oversigt over inddelingen. Det må dog bemærkes, at en del af det heri anførte materiale siden udgivelsen er blevet afleveret til rigsarkivet og det kgl. bibliotek¹⁾.

Selve søkortene er naturligvis sjældent oplysende for topografen, men ofte tegnedes også kyststrækningen med, ligesom der godt kan være taget en hel by med, hvor katalogen kun omtaler en havneplan. Selv om man skuffes de fleste gange, bør dog kortene blades igennem, og ofte vil eftersøgningen give god gevinst.

I hvert fald vil en gennemgang af katalogen, der findes såvel ved nationalmuseet som i flere af de andre omtalte arkiver, ofte vise sig at være lønnende.

MATRIKKELKONTORET.

Et kortarkiv af overordentlig stor betydning for den topografiske forskning er det, der er knyttet til det danske matrikkelvæsen.

Om selve matriklerne og deres benyttelse har både Gunnar Knudsen og Svend Åkjær gjort rede i dette tidskrifts 2. og 4. bind. Der skal derfor her kun gives en kort redegørelse for selve kortene.

Matriklerne 1664 og 1688 rummer ingen kort, men — som det vil ses af de omtalte afhandlinger — rummer de alligevel et særdeles vigtigt materiale både for personalhistorikere, landøkonomer og topografer.

Først til matriklen, der påbegyndtes 1806—07, og som trådte i kraft 1844, knyttedes der kort, og hertil inddroges, hvad man kunde få fat på af eksisterende kortmateriel. Hovedparten heraf var udskiftningskortene, som i henhold til circulæret af 1781 ²³/₄ var blevet udfærdiget i to eksemplarer, hvoraf det ene var blevet udleveret til den største lodsejer, medens det andet op-

¹⁾ En deskriptiv fortegnelse over Jens Sørensen's nu eksisterende søkort, hvoraf de fleste iøvrigt findes i søkortarkivet, er trykt i Johs. Knudsen: Søkortdirektør Jens Sørensen, Kbh. 1918, p. 250—260.

bevarede i rentekammeret. Det var de sidste, der nu indgik i matrikelkontoret. Af kortmateriale anvendtes deuden de endnu ældre rytterdistriktskort.

Det må her erindres, at købstæderne ikke indgik i denne matrikel undtagen for markjordernes vedkommende, og først efter cirkulære af 1863 ¹¹/₂ udarbejdedes der kort over købstædernes bygrunde.

Det store kortmateriale er efterhånden blevet stærkt forøget, dels ved omtegninger, dels ved nye kort.

Matrikelkontorets kort opbevares i ruller, kun de aller nyeste kort, f. eks. de sønderjyske, holdes plane. Ordningen er topografisk efter den gamle gejstlige inddeling af landet¹⁾ (sml. nationalmuseet), noget der vel kan virke forvirrende ude i jurisdiktionerne, men ikke hos den topografiske forsker, der med Trap's register som grundlag vil finde kortene samlet sogn for sogn og inden for disse by for by.

Hvad selve kortenes ordning angår, skal følgende serier nævnes:

Rytterdistriktskortene,

Udskiftningskortene.

De ældste originalkort, der indeholder alle kasserede kort.

Originalkort nr. 1 (altså de første matrikelkort).

Originalkort nr. 2 og 3.

Omtegningerne.

De nuværende matrikelkort.

Udstykningskortene, liggende ved udstykningssagerne.

Minorerede matrikelkort i 1:20 000 i sogneprotokollerne 1844.

Foruden de nævnte kort, der er knyttet til selve matrikuleringen, findes der også specialkort over jernbane- og vejanlæg.

Henvendelse angående arkivets benyttelse sker i Kristiansgade 6. Mellem kl. 1—5 eftermiddag vil man gennem *den vagthavende revisor* blive vist til rette efter fremsat ønske.

¹⁾ Sønderjylland dog undtaget.

RÅDSTUEARKIVET.

Københavns rådstuearkiv rummer en betydelig kortsamling, omfattende selve byen og dennes omegn taget i vid forstand, idet der kan findes kort helt ud til en linie over Roskilde til Skodsborg samt over hele Amager.

Samlingen kan deles i to afsnit, hvoraf den første omfatter almindelige kort og grundplaner, såvel i original som i kopi. Over denne findes der en topografisk seddelregistrant, hvori det er let at orientere sig.

Andet afsnit omfatter planer, såvel i grundrids som i opstalt over bygninger o. l., der er under kommunal forsg, samt enkelte andre, f. eks. over forskellige slotte. I almindelighed vil man her finde et stort materiale vedrørende hospitaler, skoler, havnevæsen, vandvæsen, broerne o. s. v. Over dette afsnit er man i øjeblikket i færd med at skabe en seddelregistrant, der vil være fuldendt i løbet af ca. $\frac{1}{2}$ år.

Samlingerne er opstået ved, at man af arkivets akter har udtaget vedlagte planer, og disse bærer da angivelse af, hvorhen de hører. En del er dog også erhvervet ad anden vej, f. eks. ved gaver.

Arkivet, der findes på Københavns rådhus, er åbent daglig fra kl. 10—3.

KUNSTAKADEMIET.

Kunstakademiets tegnearkiv er først i sin vorden. I tidens løb er der naturligvis afleveret en række planer til akademiets bibliotek, men en systematisk indsamling har aldrig fundet sted, og om en let overskuelig ordning har der aldrig været tale.

Man er nu begyndt at ordne det for hånden værende materiale, hvoraf en del opbevares på lofterne, og der skrives en seddelregistrant, der omfatter tre afsnit. Hovedordningen af planerne sker nemlig efter kunstnernavn, men parallelt løbende med denne går en registrant, baseret på stednavnene, og de to er nøje knyttet sammen ved stadige henvisninger fra det ene til det andet. For tegninger, der hverken indeholder kunstner- eller stednavn, er dannet et emnekartotek, der nærmest kan betragtes som et af-

snit »diverse« og derfor ikke må forveksles med et virkeligt emnekartotek, som måske også vil blive dannet med tiden.

Hvad den fremtidige tilvækst angår, er det af betydelig værdi, at arkivet er nær knyttet til akademiets arkitekturskole, således at f. eks. de elevmæssige øvelsesopmålinger af gamle bygninger automatisk indgår i arkivet.

Om arkivets værdi er det for tidligt at udtale sig endnu, men har man lov til at håbe sig det bedste og glæde sig over den systematiske ordning, der er iværksat.

Arkivet har indtil videre lokaler fælles med akademiets bibliotek, men har iøvrigt ingen tilknytning til dette.

Der kan i denne sammenhæng gøres opmærksom på et overordentlig nyttigt arbejde, der er blevet udgivet i fjor, nemlig en »Fortegnelse over offentliggjorte danske opmålinger af arkitektur og genstande til kirkens og boligens udstyr fra år 1000 til år 1850. Ved Ebbe Berner«.

Denne »bibliografi« er topografisk ordnet og afhjælper et stort savn.

Endnu skal nævnes

KOBBERSTIKSAMLINGEN,

som billedmæssigt kan yde topografen uhyre megen hjælp; men ordningen byder rigtignok den ubehagelighed, at den er foretaget efter kunstnernavnene. Har man derfor ikke ad anden vej et fingerpeg til, at en eller anden kunstner har behandlet et motiv, der knytter sig til den egn eller den by, man studerer, er der ingen anden udvej end at blade mapperne igennem.

Listen over de samlinger, man må igennem for at være sikker på, at man ikke har ladet nogen vej uændset til at skaffe sig enhver kort- og billedmæssig oplysning, er således ikke ringe. Og dog er den ikke udtømmende! Der findes endnu en række arkiver, som i specielle tilfælde kan yde endog udmærket hjælp.

Selv om *overvejsinspektoratets* arkiv (staldmestergården) hovedsagelig indeholder vejkort, kan det i mange tilfælde lønne

sig at henvende sig der. Og i *inspektoratet for de offentlige lysthaver* (haveinspektørboligen ved indgangen til Frederiksberg have) kan ligeledes findes fortrinlige oplysninger.

Men hermed er man inde på det ganske specielle, og det må her blive den enkelte forskers sag, alt efter det emne, han behandler, at lade sin sporsans vise hen til de institutioner, der kan tænkes at kunne yde hjælp. Derfor skal også kun til slut peges på, at provinsens museer, byarkiverne, godsarkiverne m. m. selvfølgelig ikke bør glemmes.

INSTRUKTIVE STENALDERSAMLINGER.

Af P. L. HALD, Thisted.

Til Museernes faste Publikum hører i Sommertiden Skolerne. Den ene Flok Børn efter den anden, store og smaa imellem hinanden, tropper op og gaar omkring og kigger ind i Skabene. Læreren, eller hvem der nu vejleder dem i Museets Mysterier, fører dem først og fremmest ind i Oldsagssamlingen, der forklares og fortælles, Børnene staar med aabne Munde og forbavsede Øjne, de ser en Bunke for dem uforstaaelige Ting, grumme Mængder af Sten og Potter og andre underlige Sager, og de er i Virkeligheden lige kloge. Nogle, særligt interesserede Børn, maaske med lidt Forudkendskab til Oldsager, faar mere om end kun lidt ud af Besøget; men for langt de fleste af Børnene er og bliver et saadant Museumsbesøg ganske betydningsløst.

I Virkeligheden staar hele denne gamle Kultur Børnene ganske fremmed. I Skolen har de faaet fortalt, at engang brugte man Vaaben og Værktøj af Sten, de har set Billeder af Oldsager, og der er anvendt megen Tid og Flid paa at bibringe dem lidt Viden om denne gamle Tid, uden at de dog har faaet noget levende Indtryk af hele den vidunderlige Kultur, som saadanne Samlinger skulde vise. Og som det gaar med Børnene, saaledes gaar det ogsaa med mange voksne; hvilken Museumsmand kender ikke de besøgende, som passerer forbi Oldsagsskabene, kig-